

NOLAKO ALDIZKARIAK?

Edonork aipa ez zezakeen gai bat jorratzen digu J. Azurmendi oraingo alean eta hurrengoan. Liburu eta idazlan trinko, sakon eta mardulak idazten dakien honek "erraz eta entretenigarriak" ere behar ditugula adierazten digu.

Arinkeria eta axalkeriari ihes egin behar diogu, jakina. Sakonera jo behar dugu ahal dugularik. Baina beti sakonera jo nahi edo jotzeko haize horrek liburu eta idazlan astun, zozo, ilun eta aspergarri gehiegi argitara ematera garamatza. Astun, zozo, ilun eta aspergarri den neurrian dela liburu bat sakon uste izaten du askok.

Leze sakonean argi gutxi izan ohi da. Ez da erraz leze sakon ilunean ikusi dena, ikusi ez duenari, argi adierazten. Bizitza osoan aztertzen eta marruskatzen ihardun den gai bat nola irakurle arruntari adierazi garbi?

Zenbaite, ordea, argi dagoena ere ilundu egiten du, hain esanmolde bihurria eta nahasia du izan ere! Honetan ere egia da, noski, "Quid natura nondat, Salamantica non prestat". Berez behar da Bilabonakoa. Berezkoa behar da edozerarako ere. Ikasteak eta saiasteak ezer gutxi erantsi ohi dio berezko molde eta egokitasun izpirik ez duenari.

Ez da aski gai bat jakitea irakasle ona izateko. Ez da aski hizkuntza bat ondo menderatzea idazle ona izateko. Gaita eta hizkuntza, biak, zein baino zein hobeto menderatu beharko ditu idazle batek, baina ez da nahikoa. Berezko sena eta dohaina izate ere, ordea, ez da nahikoa. Asko saiatu behar da, asko idatzi, asko landu. Euskaraz, hizketan jakitea ez da aski.

Ikaragarriko lana egin da euskara lantzen eta kultur mailara jasotzen. Meresimendurik franko duenik bada horretan. Gaurrengoko kulturarentzat tresna egoki izan daitekeela erakutsi digute. Bat aipatzekoan Larresoro izendatuko genuke. Eta inor euskaltzain oso egitekoan bakar aukeratuko genuke. Edozer gai erabiltzen da gaurrengoko euskaraz. Argitaldierik atera dituzten eta argitara emateko asmoz diren liburuen zerrenda ikusi besterik ez da horretarako.

Baina idazleek idazleontzat bakarrik idazteko arriskuan gara. Herria jaso behar dugu piskana kultura mailaz, baina nola jasoko dugu herri horrekin eteten badugu? Herri horrek gauza xehe, erraz eta entretenigarri asko behar du.

Aldizkarietan idazten dugunok oso gogoan eduki behar dugu hau. Irakurleari albiste berriak ematea, albiste hoiak bidez irizpide jator eta zuzenak txertatzea eta ordu goxoak pasaratzea da gure egitekoa. Aldizkariak dakigie inori baino gehiago herria kultura mailaz jasotzea. Irakurle landuagoarentzat izan ohi da liburua.

Jakina, herriaren hizkuntza maila, oso kontutan hartu beharra dugu expairik gabe. Euskara landu bat egin nahi dugun une honetan oso aintzatzat hartu da, zorionez, literatura zaharra. Baztertuxea eta ahaiztuxea zen lehen. Ez zen ezagutzen eta ez zen aintzatzat hartzen. Hilda zaharrera itzuli gara, zorionez.

Herriak, ordea, beste bidez bakarrik hartu ditu askotan eta euskarak izan ditu indarberritze aldiak aldaetarik, eraberritzeak eta hitz-berritzeak. Hori gutxi ez dezakegu gaurrengun atxurkade batze zuloan sar. Ezin gaitzek herriarengandik gehiegi urrun. Euskarak kontuan nahiko urrundurik dira lehen ere herriak.

Ortografia sakabanaturik gertatzen idazleek horretan bederen batu nahia izan dugu. Ez da berrietakoia izan huskeria honetan sortu dugun iskanbila. Nola demontre konpondu behar ote dugu euskararen arloan sakonagoak diren arazoetan?

Besteak beste gure aldizkariak "erraz eta entretenigarriak" gertu daitezkeen sakonkeriak, arinkeriak eta egoskorakeriak alde batera utzi beharko ditugu. Aldizkari irakurgarriak egin behar ditugu. Irakurlearen jakimkina, ikasmina eta gozamina asetzen duten aldizkariak behar ditugu.

Erraz eta entretengarri

Lehenengo, literatura arina, erraza eta edozeinentzakoa behar dugu, nori nik esatea ondo ez bada ere.

Sarri gogarazita dago hori.

Alegia, nik ez dut uste, sortu diren liburu astunak, prestijio nahiez bakarrik sortu diren. Azken urteotan nobela, esate baterako, hasiera prometaigarri bat izan ondoren, atzendu egin bada, horren egiazko kausa nagusia ez da idazlearen eta Argitaldarien prestijio gosa izan. Saiakera arinak ere pixuri lekua utzi behar izan dio, gogartekoak ia erabat polemikoak utzi behar izan dioten moduan. Literatura «tostoiak» premia larriagoel erantzun die. Premia horiei, egin zen baino hobeto, erantzun zekiekeenik, ez luke gaur inork ukatuko. Dena den, liburu astunak aurrerantzean ere beharrezkoak izango dira, txoriburu batzuk izan nahi ez badugu.

Baina gortesiak balorea bezala, astunak ez du erraza ito behar.

Arrazoi asko dago errazaren alde. Lehenengoa Luis Mitxelena ematen zuen, ia aspalditxo: euskararen egoera herustak hori eskatzen du. Beste inon baino gehiago, idazleak berak bakarrik sortu ditzake, Euskal Herrian, irakurleak. Eta, hortarako, idazleak irakurleok beste literatura bati, erdarazkoari, harrapatu egin beharko dizkio. Literaturak irakurleak behar ditu, euskararen bizitzak ere irakurleak behar dituen bezalaxe. Literaturak ez du bizitzarik, bestela. «Eta beste guzian gain eta edozer baino gehiago, entzule eta irakurleen lana dugu beharrezko. Sortzearen esanak hauek bihotzetan matxakiro gorde ta ernatzeko lurrik ematen ez badiete, haien mintzoa, tupiki ozen eta txilin burrunbarrak bezala, iraupen laburreko izango da. Eta entzule-irakurleak gaitzeko bai diren lanari lehen bat lehen ekin beharko, gizonaren gaitasunak gutxitan baizik ez baitira berez sortzen».

Haranburu Altunak, beste ikuspegi batetik, kezka berduintsu zerabiltzan. Literaturaren herrikoitasuna zuen, batez ere, gogoan. «Liburu errazak behar ditugu, ohean etzanik, trenean goazelarik edo komunean larrikir irakur daitezkeen liburuak», esaten zuen. Bestela euskal literatura elite batena izango da, ez herrikoa. Euskal idazleak kasta bat aparte osatuko dute. Literatur hizkuntza, orduan, literaturazalek bakarrik ezagutzen duten meta-hizkuntza bat izango da.

Beste mila ikuspegiatik ere arrazona liteke literatura errazaren alde. Baina giroa, beharbada, literatura errazaren kontrakoa izan da, gehienbat. Hau da, literatur produzioa eskuetan zutenek —idazleek berek, Argitaldierik nahiz agerkariek— literatura errazaren aurkako giro nahasi batetan lan egin behar zuten. Honez gero, hodeirik beltzenak, tximistak eta trumoiak, deskargatu direla, ematen du. Eta zeruan hodeientzat nahikoa leku ere badagoela, ikusi dugu, derrigor elkar joka ibili gabe. Eta, beharbada, berri ere literatura errazaren premia gogarazteko garaia heldu da.

Erraza erraza da, eta beste guzta bat da entretenigarria, halare. Errazaz beste, literatura entretenigarria behar dugu. Denbora pasako literatura. Zertarako? Irakur dadin, batipat. Baina arrazoi askogatik hori ere.

Hemen ere giro kontrarioak ez da falta. Betiko barbaroak, beti «presentes en nuestro afán» egon beharra hotsegiten dutenak, eta kataldi bat ere toleratzen ez dutenak, kontra izango dira. Txirrita batek, halare, eta herrikoaren herriko herriko izan beharrik ez zuten guren, bertsioak lasal-lasal jartzen zituen, «jaiaien kantatzeko entretenigarri», kontzientzia txarrik baterik gabe. (Baina gaurko progresistentzat Txirrita bera ere igal du, burges alienaturen bat...). Uzt dezagun hori. Brechten *Organon tipian* hala dago sententziatuta: teatroaren lehenengo eginkizuna entretenitzea da, eta ez jendea kontzientziaraztea edo zerarik. Lehenengoa entretenitzea. Txirrita eta Brecht, Brecht eta Txirrita. Etxaparek ere, euskaldunek «plazer hartzeko, solas egiteko, kantatzeko eta denbora iragaltzeko» nahi zuten literatura, besteren artean.

Literatura garaiazen beraren izean ere entretenigarria aldekatu behar dugu. Gaur artean elkarren kontrariotsu ibili arren, elkarren osagaririk dira ta.

Ez literaturaren zabalkundeak eta euskararen onak bakarrik. Kalitateak ere diferentziatzea eta ugaritasuna eskatzen du. Literatura «ona», garaia, esperimentu batzuk baino arinago eramanago badugu, denetik produzitu beharra dago. Literatura garaia kontsumorako literaturaren ondoan bakarrik bizi liteke. Besteia, Autore bakoitzak, obra bat edo bi egin, eta hirugarrenik asmatu ezinda hil beharko du. Ez bait da ausartuko teknika berri-berrik eta

gabeko ezer idazten, gaur dagoen giroan. Horregatik dago hainbeste hasikin. Literatura onaren ideiak, literatur produzioa egiazki zer den, ahazterazi digu. Beti kontsumoaren kontra hitzeginez, puritanuok ahaztu egin bide dugu, gorputza bezalaxe, izpiritua ere kontsumituz bakarrik bizi dela. Batzutan janari fina behar duela eta beste batzutan indargarria. Irakurkai astunak behin, eta arin eta belaskak hurrengoan. Indartzeko nahiz atsedenerako. Ta entretenitzeko ere.

Kontsumoaren moduan, «euskari laguntzeko eta euskara lantzeko idaztea ere arras desprestijiatuta dugu. Lehenago hortanxe saiatu beharra egon zen, atxikia hortaz edozein zozkeriari oneritzeko baliatzen bait zen. Halare, euskara landu beharrean dago, edozein idazle daki hori. Eta orain beste denbora bat da. Ikusi beharra dago, gaur, literaturari laguntzeko eta literatura lantzeko bide bakarrik euskara lantzeko harenik batetien duela. Literatura entretenigarria bai euskarari laguntzeko eta bai literatura garaia lantzeko behar da.

Literatur produzioan elkar eragipenak oso bide bihurrituak ohi da eramateak. Poetak filosofoaren baten saio astunak irakurriaz aurkitzen dizu bere lanerako inspirazioa. Filosofoari nobela merke bat irakurriaz bizten zola bilatzen zuen idazle jeniak. Ez dugu literatura garaia aberatsik idazteko, eragipen sare aberatsik eduki arte. Hau da, eragikor izan daitekeen literatura apai ta aski diferentziatu ugariarik gabe. Ez dago literato on izaterik, edozein huskeria norberak asmatu beharra dagoenean. Bestalde, kreatzaileak, kreatu beharrik ez dadukan material bat behar du. Hizkuntza finkatua. Kreazio guzia aldaduntza besterik ez bait da. Areago, idazkila mila osakaiz egina izaten da, material noblez eta apalez, literatura entretenigarriak bakarrik jeneralduko dituen material apalez. Gero, hizkuntza, etengabe itxura aldatzen ari den gauza tinko bat da. Tinkotasun hori, ordea, edonolako literatur produzio ugariak bakarrik lor dezake eta zabal dezake. Eta abar.

Izan ere, euskal idazleria eskola bat da. Elkarri ikasten diogu denok. Onena eta eskasena ere, elkarren maisu eta ikasle gara. Horra, ba: eskola honetan ikasgai denak behar ditugu.

Joxe Azurmendi

EGUN EGUNGOA

Ez gara makalak. Munduari gizon haundiak eman genizkiola bagenekien lehen ere: Bolibar, Iparraguirre, Gagara, Vitoria, Zumarraga, Legazpi, Unamuno, Txurruka...

«El Correo de Vizcaya» k zioena ez genekien:

«En esta lucha cae herido de muerte el guerrero, y sus compañeros terminan la danza levantando su cadáver como trofeo, ensalzando a la muerte que es la vida del valor. En la exaltación o danza de las espadas, a buen seguro está el origen del lema de la Legión Española: Viva la muerte!».

Zer ez ote genuke asmatuko?

KATAZURI

ZER OTE DA EUSKARA ?

Euskara burgesa dela. Euskarak funtzio burges bat bete dezakeela behin baino gehiagotan entzuna da. Halere, segur naiz, euskararen egoeraz, hots, bere barne egituraren izaeraz eta ezaugarrietaz ulermen eskasa dugula.

Hizkuntza bat, aldiak aldiak produzio moldean arauz ere hedatzen joaten den egitura bat da. Hedadura honen nolatasuna zertan den azaltzea, ez dagokit neri. Hemen azpimarkatu nahi dudana, hona zer den: hizkuntza bat, nolatasuna den, egitura huts batean ez baina, egituraren multzo den sozial formazioen legeak taxutzen dela.

Hizkuntza bat ez da burges. hizkuntza batek ez dezake funtzio burgesik sekula bete, funtsean behintzat, noiz edo noiz ugazaba edo kapitalista galant batek edo gehiagoko ahotan erabili arren. Are gehiago, burjes klase osoak hizkuntza hori erabili dezake zenbait gatazta, haatik bere ideologiarik euskarri nagusiak hizkuntza hortan funtsatu gabe.

Azken batean, burgesiak hizkuntza jakin batekiko duen begirame-

nak ez digu gure hau argi-turik uzten. Gerta zitekeen, ez da hala baina, egungo euskal burgesia euskararen aldeko enpeinuak buru-belarri sarturik egotea. Ez goaz zenbaitek erabiltzen duen adieraztera, laguntza hori ez da aski eta. Aitzitik, burjesia horrek, hizkuntza jakin hori, noiz eta nola erabili duen ardura zaigu.

Bizi eta jasaten dugun kapitalist sistema, batik bat, XIX. mendean erroten da Euskal Herrian. Feudal produzio moldetatik orduan iritien gara, transizioa aski luzea izanik, beste molde berri batean sartuaz. Eta transizio aldi honetan, hau da, produzio moldean aldatuntza honetan datza geure aurrean dugun hauz honen giltza.

Nola zen eta nola jokatu zuen euskal burgesia? Hizkuntza baten izaera eta barne egituraren ezaugarriak, azken batetan produzio moldeak zehazten badu, euskarari buruzko zehazpen honetan, zer ondorio atera dezakegu guk hemen? Lehenik eta nagusien: kapitalist produzio molde berri honen hizkuntza ez dela euskaraz eman. Eus-

kara ez dela izan alegia, molde berrihon en lekuko, erdera baizik.

Transizio aipatu berri horretan, produzio molde berri baten hazkuntza gertatzen da, sozial formazioen istantzi orotan inplikatzeko delarik. Hizkuntzaren egoera ere bai, nola edo hala. Hala nola, beraz, hizkuntzaren arloan ere gizaite berriktapen den eragipenez «produzioa» dei egin diezaiogeguna gerta ohi dela. Hots, gizaite egituren bortxaz alegia, hizkuntza bera berriktapen edo gaurretasun baten erasoan sartzen delarik, hazi egiten da bere hedaduran.

Itsuu ez denak badaki, euskararen baitan ez dela, epe horretan, halako hazkuntzarik ezagutu. Horrenbestez, badaki ere, mugari den produzio molde horretan lekuko izan gabe, ezin daitekeela bere barne egiturarik klase horren ideologiaz baldintzaturik egon. Eta garbiago esan: euskara ez dela burgesa, ez eta ere bere zerbitzari leial.

Hizkuntza baten hazkuntza zehazki adieraztea ez da gauza erraza. Baina guttuenik, hau jakin be-

har genuke axaetik bederen: klase eta hizkuntz egituraren arteko harremana epe nagusi batzuetan, gizaite egituren funtzio nagusi batzuetan kokatzen dela bereziki.

Egun euskal burges baten edo gehiagoren jokabide makur batek, adibidez —eta eman dezagun euskara hizkuntza bezala tarteke izan dela—, deus gutti laguntzen digu hauz honen argibidetan zehar. Arago hau beste maila batean planteatu beharra dago alegia.

Euskarak klase bezala hurbilago daduka feudal, burgesa, baino. Aurki dakizkioken aztertzen hori aski garbi ikusten da. Azarnok, jakina, beste edozien hizkuntzatan ere aurkitu ezinik ez dago. Halare, ordea, hauek bizi izan duten gaurretasunaren erasoak begien bistatik kendu egin ditu, egunero ko hizkuntza bizian behinik behin.

Joxe M. ODRIOZOLA